

PEDAGOGIK MAHORAT

3
2019

МУНДАРИЖА

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA	7
Елена СЕМЕНОВА. Об основаниях развития интеллектуального капитала	7
Муъссар МАҲМУДОВА, Дилноза БЕГМАТОВА. “Касбнинг ёмони йўқ” ақидаси негизига қурилган халқ гидроки	10
Азамат ОБИДОВ. Вебинар технологиялари асосида ташкил этилган курсларнинг жорий этилиши ва амалий натижалари	13
Махматмурод ШОМИРЗАЕВ. Миллий каштадўзликда фанлараро спектрал – вариатив компонентларнинг ўзига хос жиҳатлари	17
Gulchehra IZBULLAYEVA. Burhoniddin Rabg'uzi va uning odob-axloq haqidagi qarashlari	21
G'olibjon JUMAQULOV. O'quvchilar intellektual sifatlarini tarbiyalashda geometriya fanini o'qitish texnologiyalari	24
Мажид ИННАЗАРОВ. Олий таълим тизимидаги ёш раҳбар кадрларнинг касбий компетентлик тамойилининг ўзига хослиги	27
Шаҳноза САМИЕВА. Ёшларда ижодкорлик ва креативлик қобилиятларини ривожлантиришнинг муҳим йўналишлари	30
Lutfillo ABDUNAZAROV. Milliy ta'lim tizimida ekologik ma'naviyatli shaxsni tarbiyalash	33
Akbar GULBOYEV. Harakatlar strategiyasi – buyuk kelajagimizning yangi bosqichi	36
Guliyah HABIBOVA. Xalq pedagogikasi - tarbiya manbai	39
Amina RO'ZIQULOVA. O'zbek oilalarida nikoh-oila munosabatlari mustahkamligini ta'minlashda milliy qadriyatlarning ahamiyati	43
Gulshan Saidnazarova. Bo'lajak mutaxassislarda kasbiy madaniyatni shakllantirish omillari	46
Manzura OCHILOVA. Tasavvuf ta'limotida inson kamoloti	49
Анвар НУСПАТОВ. Бўлажак ўқитувчиларда касбий педагогик маҳоратни шакллантириш	53
Dildora TOSHEVA. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik tarbiyalash zarurati	57
O'lmas QURBONOVA. Zamonaviy ta'lim va modul – kredit tizimi	61
Хусниддин ХОМИДОВ. Талабаларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш йўналишлари	64
Mavjuda YULDASHEVA. Ta'lim oluvchilarining salomatligini muhofaza qilish va mustahkamlash jarayonini modellashtirish	67
Муниса НАЙИМОВА, Баҳром МАДРИМОВ. Алишер Навоий – мусикашунос	70
Ойбек ОРТИҚОВ. Мактабда тарих фанини ўқитишнинг самарадорлигини ошириш: муаммо ва ечимлар	72
Уйғун ЎРИНОВ. Олий таълимда ижтимоий ҳамкорлик доирасида талабанинг касбий кўникма ва малакаларини шакллантириш методикаси	76
Yo'lchi ABDULLAYEV. Ta'limning faol shakl va metodlarini takomillashtirish qonuniyati	80
Хусен САФОЕВ. Жисмоний тарбия ва спорт машғулотларида ўқувчиларнинг баркамоллигини таъминлаш воситалари	83
Улуғбек МАМУРОВ. Умумий ўрта таълим мактаблари фаолиятини бошқаришда педагогик мақсадни белгилаш	86
Абдурафик ВАЛИЕВ. Ёшларни маънавий-ахлоқий тарбиялаш усуллари ва воситалари	92
Абдулазиз САМАДОВ. Ўқувчиларда миллий онгни шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари	95
Лазиз НУРУЛЛОЕВ. Бўлажак ўқитувчиларни таълим жараёнига технологик ёндашувга тайёрлаш	99
Фуркат ЖУМАЕВ. Оилада китобхонликни шакллантириш воситасида ўсмирлар маънавиятининг ўзига хос хусусиятлари	103
Тоҳир НАЗАРОВ. Тарбиявий омиллар воситасида ҳарбий хизматчи хотин-қизлар касбий фаолияти самарадорлигини ошириш	107
Аслиддин УЗОҚОВ. Талабаларнинг ватанпарварлик кўрсаткичлари даражасининг шаклланганлиги ва ривожланганлигини аниқлаш мезонлари	110
ТИЛ ВА АДАБИЁТ	115
Таваккал ЧОРИЕВ. Жомий ва Навоий лирикасида доминантани лексемалар ва уларнинг услубий бўёқлари	115
Nigora KAYUMOVA. learner centered approach is an effective method in education	123
Сауле ИШАНОВА. Передача фразеологических единиц в переводе	128
Mahbuba MUHAMMADOVA. Hasanho'ja Nisoriyning Alisher Navoiy haqida adabiy-tanqidiy qarashlari	131

Абдулазиз САМАДОВ
Бухоро давлат университети
ҳарбий таълим факультети
усулий тайёргарлик цикли
ўқитувчиси

ЎҚУВЧИЛАРДА МИЛЛИЙ ОНГНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Мақолада миллий онг ва ўзликни англаш ёки бу миллатга мансублигини ҳис қилиш, унинг ўтмишидаги тарихи, маданияти, урф-одати ва анъаналарини ҳар тарафлама чуқур билиш миллий онгни шакллантириш хусусида фикр юритилади. Жумладан, миллий ўз-ўзини англаш миллатнинг ҳозирги аҳволи, унинг олдиди ўз ечимини кутиб турган муаммоларни билиш ва уларни ҳал қилишда фаол ҳаракат қилишни талаб этади. Бунинг учун юксак маданият, узоқни кўра билиш ва донолик, гоёвий-маънавий етуклик ва поклик, янгича фикрлаш имкониятларидан, жамият тараққиётини жадаллаштириб, аҳолининг фаровон ҳаёт кечириши учун замин яратиш йўлида фойдалана билиш керак.

Калит сўзлар: миллий онг, тарбия, таълим жараёни, маданият, тарих, умуминсоний қадрият, миллий гуруҳ.

Статья посвящена формированию национального сознания и самосознания или чувства принадлежности к этой нации, всестороннему изучению ее истории, культуры, обычаев и традиций прошлого. В частности, национальное самосознание требует, чтобы нынешнее состояние нации, знание проблем, стоящих перед ней в ожидании ее решения, и активные усилия по их решению. Для этого необходимо знать высокую культуру, дальновидность и мудрость, идейно – духовную зрелость и чистоту, использовать новые возможности мышления, ускорить развитие общества и создать основу для благополучной жизни населения.

Ключевые слова: национальное сознание, воспитание, образовательный процесс, культура, история, общечеловеческая ценность, национальная гордость.

The article is devoted to the formation of national consciousness and self-consciousness or sense of belonging to this nation, a comprehensive study of its history, culture, customs and traditions of the past. In particular, national consciousness requires that the current state of the nation, knowledge of the problems facing it in anticipation of its solution, and active efforts to solve them. To do this, it is necessary to know the high culture, foresight and wisdom, ideological and spiritual maturity and purity, to use new possibilities of thinking, to accelerate the development of society and create a basis for a prosperous life of the population.

Key words: national consciousness, education, educational process, culture, history, universal value, national pride.

Умумий ўрта таълим мактаб VII – IX синф ўқувчиларининг миллий онгини шакллантириш, миллатнинг келажак истиқболини кўра билишни ўргатиш ва талаб қилиш миллий ўзини - ўзи англашдир. Бу ҳам ўқувчилар миллий онгининг шаклланиши, тафаккур қилиш маданияти даражаси билан узвий боғлиқ. Маърифатли, юксак маданиятли инсон бутунги кун эhtiёжларини қондириш учунгина яшамайди. Инсон, албатта, эртанги куни ҳам ўйлаб яшайди. Келажакни кўра билиш, фахмлаш – миллий ўз - ўзини англашнинг зарурий қисмини ташкил этади.

Ўрта Осиёга саёҳатга келган Ҳерман Вамбери “Бухоро ёхуд Маворауннаҳр тарихи” асарида Олтин Ўрдадаги ҳар бир ўзбекнинг мусулмонча тарбияланганлигини, савдо - сотиқда оғир вазминлигини, оқ кўнгиллилиги ва самимийлигини, камтаплигини, садоқатлилигини, довлораклигини, шинавандаллигини, оилавий муносабатларда поклигини, мулоҳазалилигини, андиша билан тўғри сўзлашини, ота - онага ҳурмати ва эътиқоди кучлилигини, биринчи бўлиб ўтирмаслигини ва биринчи бўлиб сўзлашмаслигини, муғомбирликни билмасликлигини, динга эътиқоди кучли бўлиб, бу жиҳатдан анатолияли туркларга ўхшашлигини таъкидлаб ўтган. Ўзбек миллий онгининг нодирлиги умумхалқ бирлиги асосида шаклланган ўрта аср Уйғониш босқичи – Амир Темур ва темурийлар даврида намоён бўлганди. “Биз Ким, мулки Туронмиз миллатларнинг энг қадимги... Туркнинг бош бўғинимиз”, деган темурийча эътироф ҳақиқати қони-ю жонида, руҳининг туб-тубида, насл-насабида сақлангани ўларок, 130 йиллик қуллик замон, миллий ирсиятда биологик ботиний сақланган ўзлик онги, руҳи, маданиятини барбод қилолмайди [1].

Биринчи Президентимиз И. А. Каримов айтганларидек, Ватан, туйғуси, Ватан тушунчаси биз учун саждагоҳдай муқаддас, саждагоҳдай пок ва улўф бўлмоғи керак. “Биз она – Ўзбекистон истиқлолини, унинг

шаъну шавкатини қандай ҳимоя этишини ота - боболаримиздан мерос қилиб оламин ва унинг ҳимоясига ҳамиша тайёр турмоғимиз даркор” [2]. Улуғ аждодларимиздан муқаддас мерос бўлиб келаётган Ватанга муҳаббат туйғуси, фарзандларимиз, бутунги ва келажак авлодларимиз учун чинакам эътиқодга, чинакам ақидага айлансин...

Бизга маълумки, умумий ўрта таълим мактаб VII – IX синфларида ўқийдиган ўқувчилари жисмоний, биологик ривожланиш жиҳатидан ўспиринликка ўтиш даврида бўлади. Машҳур “Тиб қонунлари” асарининг муаллифи Абу Али ибн Сино бу давр тарбияси ўзига хос хусусиятларга эга эканлигини, айнаш шу жараёнда ҳулқ-атвор шаклланишини айтиб ўтади: “Бола ҳулқини мўътадилликда сақлашга алоҳида эътибор бериш керак. Бундай икки манфаат бор. Биринчи-боланинг руҳи бўлиб, у ёшлиқдан яхши ҳулқли бўлиб ўсади ва кейинчалик бу унга ажралмас бўлиб қолади.

Иккинчиси – унинг бадани учундир, чунки ёмон ҳулқ турли мижоз бузилишларидан бўлади. Шунингдек, агар ёмон ҳулқ одат тусига кириб қолса, у мижоз бузилишини келтириб чиқаради. Масалан, ғазаб қучли қиздиради, қайғу қучли қуритади” [3].

Ўқувчиларда миллий онгни шакллантириш жараёнида умумий ўрта таълим мактаб ўқувчилари қўйидаги икки гуруҳга бўлинади:

- кичик мактаб ёшдаги ўқувчилар;
- ўсмир ёшдаги мактаб ўқувчилари.

Кичик мактаб ёшдаги ўқувчилари катталарнинг кўрсатмалари ёки ўзларининг тасодифий, ихтиёрсиз орзу -истаклари билан ҳаракат қилса, ўсмир ўз фаолиятини муайян принцип, эътиқод ва шахсий нуқтаи назари асосида қила бошлайди.

Ўсмир ёшдаги мактаб ўқувчиларида дунёқараш, эътиқод, нуқтаи назар, ўзликни англаш, баҳолаш ва ҳоказолар шаклланидиган давр ҳисобланади. Шунга кўра, тадқиқотларимиз объекти сифатида умумий ўрта мактаб VII – IX синф ўқувчиларини олдик. Жисмоний ривожланиши ва ёшига нисбатан бу синф ўқувчилари ўсмир ҳисобланади. Бизга маълумки, ўсмирлик ёшидаги ўғил-қизларимизнинг ҳаётга қизиқишлари ёки бутунлай нофаоллашиб, ҳаётда тўғри йўлдан адашишлари айнан шу даврда содир бўлади. Ўсмир шахсининг таркиб топишида миллий онг шаклланиши муҳим роль ўйнайди. Бунда асосий ижрочилар таълим муассасалари, оила муҳити, маҳалла жамоаси ва ўсмир атрофидаги гуруҳ (спорт клублари, ҳар хил тўғараклар, дўстлар давраси ва ҳоказо)лар ўз таъсирини ўтказади.

Психологларнинг тадқиқотлари шуни кўрсатадики, ўсмирларнинг кўпчилиги катъиятлилиқ, камтарлик, мағрурлик, самимийлик, меҳрибонлик, дилкашлиқ, адолатлилиқ, миллийлик каби маънавий – ахлоқий тушунчаларни тўғри англайди. Уларнинг турмуш тажрибаларида фан асосларини эгаллаши натижасида барқарор эътиқод ва илмий дунёқараш таркиб топади. Ўсмирлардаги бу ҳолат ахлоқий ва маънавий эътиқодлар юзага келаётганлигини билдиради.

Ўсмир ёшдаги мактаб ўқувчиларининг идеаллари негизида орзу, мақсад ва уларни рўёбга чиқариш режалари намоён бўла бошлайди. Муайян касбга майл ва қизиқиш туғилади. Орзу – истаклар ранг – баранг-лиги билан бир- биридан кескин ажралиб туради.

Ўсмирлик ёшидаги мактаб ўқувчисига ўзини англаш янги босқичга хос ахлоқий намунани танлайди. Ўқувчи ўзига намуна бўлган шахсининг ҳулқ-атвори билан ўзининг хатти-ҳаракатини солиштиради ва ўзининг ижобий ёки салбий жиҳатларини англаб етади. Натижада унда ўзини-ўзи тарбиялашга боғлиқ яна бир муҳим ҳислат вужудга келади. Ўсмир ёшдаги мактаб ўқувчиси ўзини-ўзи тарбиялашда ўсмир китоб қаҳрамонларидан, кинофильм актёрларидан ўрнак олиб, гоҳо уларга тақлид қилиб, бутун ирода қучи ва ҳулқ-атвор ҳислатларини ишга солиб, ҳар хил хусусиятларни эгаллашга интилади ва бу йўлда учрайдиган тўсиқ ҳамда қийинчиликларни енғади.

Ўсмир ёшдаги мактаб ўқувчиларининг жисмоний ўсиши ва жинсий етилиши улар психикасида кескин ўзгаришларни вужудга келтиради. Ўқув фанларининг кўпайиши, ахборотлар тармоғининг кенгайиши уларнинг фикр юритишини жадаллаштиради. Кичик мактаб ёшидаги болаларда эндигина ривожланиш босқичига кўтарилгач, интеллект ўсмирлик даврида янада такомиллашади.

Таълим жараёнида уларда ўқув материалларини таҳлил ва синтез қилиш, муаммолар моҳиятини тушуниш жадал суръатлар билан ўсади. Онгнинг ривожланиши интеллектни қўшимча маълумотлар билан бойитади.

Ўсмир ёшдаги мактаб ўқувчиларида фикр юритиш фаолиятлари хусусиятларидан бири яққол образли, кўрсатмали тафаккур таркибининг муҳим роль ўйнашидир. Уларда мавҳум тафаккур ўсиши билан яққол образли тафаккурнинг таркибий қисми йўқолиб кетмайди. Балки сақланиб қолади ва ривожланади ҳамда тафаккурнинг умумий тузилишида муҳим роль ўйнайди.

Ўсмир ёшдаги мактаб ўқувчиларининг муҳим хусусиятларидан яна бири мустақил фикрлаш, ақл танқидийлигининг тез ривожланишидир. Бу эса кичик мактаб ёшидаги ўқувчидан фарқли уларок, ўсмир ёшдаги мактаб ўқувчиларининг ақлий фаолиятида янги давр бошланганлигини билдиради. У ўзининг фикрига, мустақил қарашига, бирор масала юзасидан ўз мулоҳазасига эга бўлишига ҳаракат қилади. Шунинг учун ўқитувчи ёки ота-онанинг айтганларига, китоб ва дарсликларига танқидий нуқтаи назар билан

оясига
атанга
накам

карайди. Кўпинча ўқитувчининг мулоҳазасидан, дарсликлардан хато ва камчиликлар топишга интилиб, ўз гапида туриб, айрим фикрларга катъий эътироз билдиришга, тортишишга ва баҳслашишга мойил бўлади.

юний,
лари”
айнаш
юхида
бўлиб

Ўқитувчи ўқувчининг ақл-заковатини тўғри ривожлантириш учун куйидаги ҳар бир имкониятни тўла ишга солиши зарур:

ўлади.
салан,

1) ўсмир ёшдаги мактаб ўқувчиларига тўғри таърифлашни, таҳлил қилишни, таққослашни, материалларни мавҳумлаштириш ва умумлаштиришни ўргатиш. Кундалик сиёсий ва ижтимоий хабарлар мисолида кўрсатиб бериш;

илари

2) ўқитувчи ўқувчиларга ўз фикрини тўғри, раво ва аниқ ифодалаш йўлини тушунтириб бериши лозим. Мустақил равишда ҳукм ва ҳулоса чиқариш, мулоҳаза юритиш каби ақлнинг турли шаклларида фойдаланиш, ўсмир ёшдаги мактаб ўқувчиларида ақлий фаолият кўникма ва малакаларини шакллантиради, натижада жадал ривожланиш палласи амалга ошади.

ёрсиз
уктаи

Юқоридаги вазифаларни бажариш учун, аввало ўсмир ёшдаги мактаб ўқувчилари олдида турли объектларни мустақил ҳолда таққослаш, улардаги ўхшаш ва тафовутли жиҳатларни топишни юклаш керак. Бунинг учун уларнинг диққатини куйидаги саволларга жавоб беришга қаратиш мақсадга мувофиқ: “Бу ҳолатда қандай умумийлик мавжуд?”, “Ушбу нарсалар қайси белги ва жиҳатлари билан бир - биридан фарқланади?”, “Мазкур нарса ва ҳодисалар ўртасида қандай ўхшашлик белгиси бор?” ва ҳоказолар.

аш ва
й ўрта
илари
и ёки
нинг
ълим
х хил

илик,
вий –
лаши
ий ва

Ўсмир ёшдаги мактаб ўқувчиларининг ақл - заковатини камол топтириш учун уларга доимо мантикий тафаккур қилиш усулларини ўргатиб бориш зарур. Бунда мантикий хатоларни тузатиб боришни асло ёддан чиқармаслик керак. Ўсмирда тўғри мантикий фикрлашни ривожлантиришда она тили ва адабиётдан ўқувчиларга тўғри жумла тузиш, раво мулоҳаза юритиш, фикрлаш, ёзиш ўргатиб борилади.

ариш
анг –

Миллий онгни шакллантиришда она тилига муносабат мезони муҳим ҳисобланиб, бу – ўз миллий - она тилини билиш, унинг тарихини ўрганиш, уни бузиб гапиришга йўл қўймаслик, мумтоз адабиётни ўрганишга интилиш, ўз атрофидагиларни ҳам бунга қизиқтириш, ўз она тилини қадрлаш ва ундан фахрланишдир.

айди.
ди ва
к яна
ситоб
чи ва
тига

Миллийлик мезони – миллий ифтихор, ўзлигини англаш, миллат тарихини билиш, миллий урф – одатлар, анъаналар, кадрятлар ўзбек миллатига хос бўлган бу сифатнинг туб маъносини тушуниб етиш, кишилар билан муносабатда онгли равишда меҳр кўрсата олиш, кексаларни ҳурмат, кичикларни иззатлаш каби тушунчаларни англай олиш, билимлилик, миллий онглилик, мустаҳкам эътиқодлилиқ даражаси эканлигини тушуниш.

сида
нинг
ина

Тил, урф-одат, психология, дунёкараш болага унинг хоҳишидан ташқари ҳолатда ўз миллий тарбиявий таъсирини ўткази боради. Шу ўринда “тарбия” тушунчасига яқин бўлган “ижтимоийлашув” тушунчаси ҳақида тўхталиб, миллий тарбия ва миллий ижтимоийлашув орасидаги умумийлик ва ўзига хослик устида тўхталиш лозим. Жамиятдаги ижтимоий жараён, ҳар бир янглик ва ўзгаришлар ўқувчи шахсига таъсир кўрсатмай қолмайди.

гини
илан

Ижтимоийлашув ва миллийлашув таъсирлари орасида уйғунлик ёки зиддият миллий маънавий тараққиётга давлат томонидан кўрсатилаётган эътиборга боғлиқ. Мустақил Ўзбекистонда олиб борилаётган сиёсат ўзбек давлатчилигини чуқур ҳурмат қилишга асосланади. Иқтисодиёт миллий хусусиятга эга, Ўзбекистоннинг давлат манфаатларига хизмат кўрсатувчи муассасалар тили – Давлат тили, хизмат кўрсатиш жабҳасининг инсонларга муносабати, маънавий – тиббий хизмат, оммавий ахборот воситалари, табиий муҳит ва бошқалар ўқувчи шахснинг шакллантирувчи ижтимоий омиллар, лекин ижтимоийлашув бу инсон томонидан унга кўрсатилаётган мақсадли ва мақсадсиз тарбиявий таъсирларни қабул қилиш жараёнидир.

ққол
илан
ади

Ҳулоса қилиб айтганда, миллий онг, миллийлашув эса ривожланаётган ўқувчи шахсига илк ёшлариданоқ бевосита таъсир қилиш орқали самарадорлик, табиийлик, устуворлик касб этади. Дастлаб биринчи, кейинчалик иккинчи сигналлар тизими руҳ, тил, оила, маҳалла, кишлоқ муҳити ўқувчи шахсига куйидаги тарбиявий таъсирларни кўрсатади:

ақл
мир
нинг
ади.
лан

- миллийлик-тадрижий тараққиётда ижтимоий тамойил натижасида йиғилган маданий кадрятлар синтези. Миллий тарбия таъсирида шаклланаётган миллий онг маданий-тадрижий синтезга асосланган ҳолда ёш авлодни замонавий шароитга ва келяжакка мос равишда шакллантириш жараён ҳамда шахс миллий онглилиги ва замонавийлиги-ўқувчи шахси ижтимоийлашувининг маданий даражаси;

- миллий онг маданий - умуминсоний кадрятнинг муайян кўриниши бўлиб, инсоният эса халқлар, миллатлар мажмуаси. Шу нуқтан назардан миллий онгни шакллантириш ҳар бир мактаб ўқувчисини ўз миллий маданияти манбаида, яъни муайян умуминсоний кадрятлар асосида шаклланади;

- ҳар бир инсон ўз ҳаёти давомида турли ижтимоий функцияларни ўтади. Бу функциялар мазмуни, кўлами, намоён бўлиш жабҳалари илк ёшлардан бошлаб, кўпайиб, кенгайиб, мураккаблашиб, миллийлашиб боради. У.Герхарднинг фикрича, ана шундай тугма ва илк ўзгартирилувчи ижтимоий функциялардан бири — шахс миллийлиги;

-динлар, миллатлар, маҳзаблар орасида зиддиятлар учун ҳеч қандай асос йўқ. Чунки жаҳонда динлар ва миллатлар орасида бўлиб ўтган зиддиятлар айрим уламолар, сиёсатчиларнинг ўз мақсадига эришмоқ учун дин, миллат номидан иш кўришга чақириқлари – инсоният йўл қўйган хатолари;

-халқлар, миллатлар мавжуд экан, миллий тарбия замирида миллий онг бизнинг хоҳишимиздан ташқари маданий детерминизм асосида давом этаверади. Шунинг учун бу жараён давлатнинг манфаатларига мос равишда мақсадга йўналтирилса, миллий онг тараққийпарвар, маънавий, маърифий кучга айланади.

Адабиётлар

1. Амир Темур Кўрагон. Темур тузуклари. Тошкент, 2014.

Ла:
Бух
хар
мах
чик